

Dualizm uprawnień kontrolnych akcjonariusza prostej spółki akcyjnej – mechanizmy wzmacniające ochronę czy ustawowe *superfluum*?

Dariusz Piotrowski

1. Wprowadzenie

Pojawienie się w systemie prawa spółek handlowych prostej spółki akcyjnej¹ było, obok normatywnej regulacji prawa holdingowego², największą zmianą systemową w obowiązującym od ponad 20 lat kodeksie spółek handlowych³. Zerwanie z dotychczasowym *path dependence*, opartym na modelu ochrony kapitału zakładowego i względnie ścisłym przestrzeganiu zasady proporcjonalności praw i wkładu, skutkujące utworzeniem elastycznej struktury korporacyjnej, miało ułatwić prowadzenie działalności osobom wnoszącym jako wkład pomysł, innowację lub osobiste zaangażowanie (wkład „niekapitałowy”)⁴. W tym celu obok nowych cech konstrukcyjnych, takich jak niestanowiące części kapitału podstawowego akcje beznominałowe, wprowadzony „test wy-

¹ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1655 ze zm.).

² Ustawa z dnia 9 lutego 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 807).

³ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.); dalej: „k.s.h.” bądź „Kodeks”.

⁴ Zob. uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3236, s. 1–7; dalej: „Uzasadnienie”.

placalności” czy możliwość przyjęcia monistycznego modelu organów spółki z radą wykonawczą⁵, w PSA przewidziano liczne mechanizmy wzmacniające pozycję akcjonariusza, nieznane dotychczas ustawie⁶. Kompleksowej rewizji ówczesnego systemu służyło zapewne zastosowanie techniki wyczerpującej regulacji nowego podmiotu, z nielicznymi odesłaniami do rozwiązań przyjętych w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością i w spółce akcyjnej. Przykładami takich incydentalnych odesłań jest treść artykułów 300²⁴ oraz 300⁹⁷ k.s.h., w których opisano indywidualne uprawnienia kontrolno-informacyjne akcjonariuszy i zrezygnowano tym samym z nowelizacji tych instrumentów ochrony. Powyższymi normami wykreowano odrębne prerogatywy, zobowiązując jednak do odpowiedniego stosowania art. 212 k.s.h. do „wykonywania prawa kontroli” oraz art. 428 § 2–7 wraz z art. 429 k.s.h. do „udzielenia (...) informacji przez zarząd”. *Prima facie* zabieg ten wydaje się trafny, gdyż niniejsze mechanizmy są szczegółowo opisane w literaturze i nielicznym orzecznictwie oraz skutecznie wykorzystywane w praktyce. Zasadnie nie powtórzono przy tym w regulacji PSA art. 213 § 3 k.s.h., dającego możliwość pozbawienia wspólników sp. z o.o. szerokich uprawnień kontrolnych *in genere*.

Głębsza refleksja nad przedmiotem poszczególnych prerogatyw, ich wzajemne porównanie oraz sam język ustawy budzą jednak uzasadnione wątpliwości interpretacyjne, mogące wpłynąć także na wykładnię pierwotnych norm i ich odczytywanie w pozostałych spółkach

⁵ Na temat modelu normatywnego prostej spółki akcyjnej zob. A. Opalski, *Prosta spółka akcyjna – nowy typ spółki handlowej*, cz. I, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 11, s. 5–15 oraz A. Opalski, *Prosta spółka akcyjna – nowy typ spółki handlowej*, cz. II, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 12, s. 4–16.

⁶ Wśród nich można wyróżnić mechanizmy przysługujące wszystkim wspólnikom *ipso iure*, takie jak powództwo o ustąpienie akcjonariusza (art. 300⁵⁰ k.s.h.), oraz zależne od regulacji umowy spółki, przyznane konkretnym bądź rodzajowo wskazanym wspólnikom, np. akcje założycielskie (art. 300²⁶ k.s.h.) czy nieposiadające liczbowych granic uprawnienie indywidualne (art. 300²⁸ k.s.h.).

kapitałowych. Najistotniejszą z nich jest kwestia konsumpcji (stosunek nadrzędności) przez czynności wskazane w art. 212 § 1 k.s.h. obu płaszczyzn prawa do informacji, o których mowa w art. 428 § 1 oraz § 6 k.s.h. Niejasność tych powiązań skłania do podjęcia wstępnej analizy dualnego systemu osobistych uprawnień kontrolnych i poszukiwania uzasadnienia rozwiązań przyjętych przez ustawodawcę.

2. Indywidualne uprawnienia kontrolne współnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością a prerogatywy informacyjne akcjonariusza spółki akcyjnej

Dokładny opis poszczególnych prerogatyw kontrolno-informacyjnych przekracza ramy niniejszego artykułu. Przyjęcie w PSA dualnego systemu oraz ocena jego zasadności w niezbędnym zakresie wymagają jednak zarysowania przesłanek merytorycznych oraz wzajemnych powiązań pomiędzy nimi.

Rozważania należy rozpocząć od występującego od ponad 90 lat w rodzimej komercjalistyce instrumentu opisanego w art. 212 k.s.h.⁷ W doktrynie norma ta jest jednolicie kwalifikowana jako indywidualne, korporacyjne prawo kontroli, stanowiące pochodną stosunku prawnego członkostwa i składową prawa podmiotowego udziału⁸. Jej treść

⁷ Indywidualne prawo kontroli było przewidziane już w art. 43 akap. 1 rozporządzenia z mocą ustawy Prezydenta z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością (Dz.U. nr 82, poz. 602). Tożsamą regulację zawarto w art. 205 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy (Dz.U., nr 57, po. 502 ze zm.), która po rozbudowaniu o ustawowe przesłanki odmowy i o tryby odwoławcze (wewnątrzkorporacyjny i sądowy) została przyjęta w art. 212 k.s.h.

⁸ Zob. zamiast wielu A. Opalski, *Komentarz do art. 212 k.s.h., nb. 1–3*, [w:] A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych, Tom IIA, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Art. 151–226*, Warszawa 2018, Legalis, wydanie elektroniczne.

stanowi, że wspólnikowi spółki z o.o. w każdym stadium funkcjonowania przysługuje prawo kontroli, opisane na trzech wyróżnionych *verba legis* komplementarnie płaszczyznach. Niezmiennie od 1933 roku jest to możliwość przeglądania ksiąg i dokumentów spółki, sporządzania bilansu dla swego użytku oraz żądanie wyjaśnień od zarządu. Poszczególne czynności mogą być dokonywane bądź samodzielnie, bądź przy udziale upoważnionej osoby, co stanowi istotne *novum* względem wcześniejszych regulacji. Prerogatywa, poddana wykładni teleologicznej, ma za zadanie zapewnić wspólnikowi szeroką perspektywę zasięgania informacji o stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych spółki. Jednomyslnie traktuje się ją jako jeden z elementów osobowych, wyjątek w strukturze opartej na substracie kapitałowym⁹. Indywidualna kontrola służy także zachowaniu niższych kosztów funkcjonowania podmiotu, którego udziałowców łączą zazwyczaj więzi o różnym nasileniu. Nie potrzebują oni ustanawiania odrębnego, instytucjonalnego organu nadzoru (z zastrzeżeniem wypadków art. 213 § 2 k.s.h. i przepisów szczególnych). Uzasadnienie tezy o przedmiotowo pojemnym charakterze uprawnień można odnaleźć również w konstrukcji przesłanek negatywnych. Mianowicie w art. 212 § 2 k.s.h. ustawodawca wprowadził podstawy odmowy i zawęził je poprzez zastosowanie nieostrych terminów kwalifikujących oraz koniunkcji poszczególnych członów. Sprzeciwienie się żądaniu wspólnika musi być zatem poparte istnieniem uzasadnionej obawy, że wykorzysta on uzyskane informacje w celach sprzecznych z interesem spółki i przez to wyrządzi jej znaczną szkodę. Wszystkie powyższe warunki muszą być spełnione kumulatywnie. Jako wyjątek od przysługującego *ipso iure* prawa kontroli dodatkowo podlegają one wykładni zawężającej, zgodnie z dyrektywą *exceptiones non sunt extendendae*¹⁰.

⁹ Ibidem, nb. 2.

¹⁰ Zob. zamiast wielu J.P. Naworski, *Ustawowe prawo kontroli wspólnika spółki z o.o. i sposób jego wykonania. Wykładnia art. 212 § 1 i 2 k.s.h.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2022, nr 2, s. 5–7 i wskazana tam szczegółowo literatura.

Przechodząc do zakresu prawa, trzeba podkreślić, że w treści normy nie przewidziano żadnych ograniczeń czasowych ani merytorycznych. Wobec tego wspólnik może domagać się udostępnienia wszelkich informacji, które bezpośrednio lub pośrednio dotyczą spółki, w tym danych poufnych, umów z podmiotami zewnętrznymi czy zatrudnionymi na podstawach pracowniczych lub niepracowniczych, bez uzależnienia ujawnienia danych od innych warunków (w tym zobowiązania do zachowania informacji w poufności). W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że prerogatywa może być realizowana przez wspólnika również w toku obrad organu właścicielskiego, choć może wiązać się to z trudnościami technicznymi bądź organizacyjnymi¹¹. Ma to szczególne znaczenie dla ograniczenia bądź wyłączenia uprawnień w pierwotnej umowie spółki lub w czasie jej trwania, o czym stanowi art. 213 § 3 k.s.h. Uszczuplenie prawa udziałowego, wymagające zgodnie z art. 246 § 3 k.s.h. zmiany umowy spółki jednomyślną uchwałą wspólników, nie powinno jednak dotyczyć uprawnień związanych z uzyskiwaniem informacji o sprawach objętych porządkiem obrad, co odpowiada zakresowi przedmiotowemu art. 428 § 1 k.s.h. Możliwość zadawania pytań ma bowiem kluczowe znaczenie dla świadomego korzystania z innych, stanowczych uprawnień korporacyjnych, takich jak prawo głosu bądź zgłoszenie sprzeciwu i zaskarżenie uchwały organu właścicielskiego.

Przechodząc do podstawowej charakteryzacji prerogatyw informacyjnych akcjonariusza spółki akcyjnej, które zostały wprowadzone w 2001 roku, należy zauważyć, że ustawodawca w art. 428 k.s.h. uregulował w zasadzie dwa odrębne uprawnienia. Mianowicie w § 1

¹¹ Tak A. Opalski, op. cit., nb. 16 oraz M. Chomiuk, *Komentarz do art. 212 k.s.h.*, nb. 6, [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis, wydanie internetowe; w judykaturze zob. wyrok SN z 30.04.2019 r., I CSK 62/18, Legalis nr 1920534. W piśmiennictwie reprezentowane jest również stanowisko o istnieniu autonomicznego prawa do informacji w toku obrad zgromadzenia wspólników. Zob. A. Herbet, *Prawa i obowiązki wspólników*, [w:] S. Sołtysiński (red.), *Prawo spółek kapitałowych, Tom 17A, System Prawa Prywatnego*, Warszawa 2015, s. 461.

ustanowiono zdecydowanie silniejsze indywidualne prawo korporacyjne do żądania udzielenia informacji uzasadnionej dla oceny spraw objętych porządkiem obrad walnego zgromadzenia podczas tego zgromadzenia, aby w § 6 przyznać autonomiczne, ogólne uprawnienie do złożenia wniosku o przekazanie informacji dotyczących spółki poza posiedzeniem tego organu. Oprócz podstawowej różnicy dotyczącej momentu realizacji uprawnień (poza obradami bądź w ich toku) należy zwrócić uwagę na zakres przedmiotowy oraz konstrukcję normatywną¹². Pierwsze z nich nakłada bowiem na zarząd powinność udzielenia żądanych informacji, z uwzględnieniem obligatoryjnych i fakultatywnych podstaw odmowy, *explicite* wskazanych odpowiednio w art. 428 § 2 i 3 k.s.h. Jego wiążący charakter jest jednak neutralizowany zawężającą, niejasną przesłanką „oceny sprawy objętej porządkiem obrad”, która poddana odpowiedniej wykładni może stanowić dodatkową przesłankę negatywną udzielenia informacji. W przypadku prawa realizowanego poza obradami organu właścicielskiego dochodzi do zniesienia przedmiotowych granic prerogatywy, ponieważ akcjonariusz może domagać się zasadniczo wszystkich informacji dotyczących spółki. Odpowiedź na prośbę jest jednak dyskrejonalnym uprawnieniem, a nie obowiązkiem zarządu. W przypadku zaistnienia podstaw odmowy z § 2 uprawnienie to przekształca się w zakaz udzielenia informacji¹³. Brak zapewnienia akcjonariuszowi ochrony sprawia, że norma ta jest w zasadzie martwa i nie służy mniejszości jako efektywny mechanizm.

Istotnych spostrzeżeń dla rekonstrukcji systemu uprawnień dostarcza analiza obu podstaw odmowy, znajdujących zastosowanie zarówno

¹² Wyczerpujący opis obu uprawnień przedstawił A. Opalski w: *Komentarz do art. 428 k.s.h., nb. 9–31*, [w:] A. Opalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIB. Spółka akcyjna. Komentarz. Art. 393–490*, Warszawa 2016, Legalis, wydanie internetowe.

¹³ Odosobnione stanowisko przeciwnie przyjmuje P. Mazur w: *Źródła prawa wspólników do informacji o sprawach spółki a wykładnia przepisów art. 212 i 428 k.s.h.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2024, nr 2, s. 32–33.

do żądania z § 1, jak i wniosku z § 6. Zarząd jest zobowiązany udzielić odpowiedzi negatywnej w przypadku, gdy przekazanie informacji potencjalnie mogłoby wyrządzić szkodę spółce, podmiotowi powiązanemu albo zależnemu. W otwartym katalogu można skonkretyzować takie przypadki do ujawnienia tajemnic technicznych, handlowych lub organizacyjnych przedsiębiorstwa. Na płaszczyźnie językowej należy zwrócić uwagę na brak ograniczenia przesłanek terminami kwalifikującymi, które dodatkowo zawężyłyby zakaz. *Verba legis* mowa jest wyłącznie o jakiegokolwiek hipotetycznej szkodzie, bez jej szczegółowej charakterystyki bądź kumulatywnie określonych warunków. Ponadto w § 3 zapewniono członkom zarządu fakultatywną podstawę odmowy, związaną z możliwością ponoszenia odpowiedzialności karnej, cywilnoprawnej bądź administracyjnej jako następstwa udzielenia informacji.

Porównanie mechanizmów przysługujących wspólnikom w obu spółkach kapitałowych prowadzi do jednoznacznego wniosku o silniejszych uprawnieniach udziałowca spółki z o.o. Dotyczy to zakresu uzyskanych informacji, możliwych do powzięcia czynności, momentu realizacji oraz wiążącego charakteru uprawnienia. Nie bez przyczyny podnosi się, że art. 212 § 1 k.s.h. kreuje przedmiotowo nieograniczone indywidualne prawo kontroli, podczas gdy prerogatywy akcjonariusza są limitowane i dostosowane do natury spółki akcyjnej, z jej nielicznymi elementami osobowymi oraz obligatoryjnym nadzorem instytucjonalnym¹⁴.

3. Dualizm uprawnień kontrolno-informacyjnych w prostej spółce akcyjnej – wątpliwości interpretacyjne i systemowe

W materiałach legislacyjnych nie sposób odnaleźć powodów wprowadzonej dualizacji analizowanych uprawnień w PSA. Zgodnie

¹⁴ Zob. A. Opalski, op. cit., nb. 15.

z treścią Uzasadnienia odwołanie się do reżimu spółki z o.o. jest zeterminowane zamkniętym charakterem nowego typu podmiotu, natomiast recepcja prerogatyw informacyjnych ze spółki akcyjnej wynika z potrzeby „zapewnienia minimalnego ustawowego standardu ochrony (...) wszystkich akcjonariuszy”¹⁵. Problematyka kontroli nie cieszyła się zainteresowaniem także w toku konsultacji społecznych, w których uwagą objęto jedynie brak odpowiednika art. 213 § 3 k.s.h. Stan ten nie zmienił się po wejściu w życie przedmiotowej regulacji. Przedstawiciele doktryny, z wyjątkiem jednostkowych stanowisk, analizują poszczególne uprawnienia bez prowadzenia pogłębionych rozważań dotyczących ich zasadności bądź powiązań pomiędzy nimi¹⁶. Formułowane tym samym uwagi stanowią powielenie poglądów znanych od lat, zaprezentowanych w toku wykładni art. 212 oraz art. 428 k.s.h.

Pierwsze wątpliwości interpretacyjne można odnaleźć już na płaszczyźnie językowej. W zdaniu drugim art. 300²⁴ k.s.h. *expressis verbis* wskazano, że przepis art. 212 k.s.h. stosuje się „odpowiednio do wykonywania prawa kontroli”. *A contrario* odwołanie do reżimu spółki z o.o. zostało ograniczone właśnie do enigmatycznego „wykonywania”, bez odniesienia do zakresu przedmiotowego, przesłanek odmowy czy wewnątrz korporacyjnej oraz sądowej procedury odwoławczej¹⁷. Wydaje się, że projektodawca chciał normatywnie podkreślić autonomiczny charakter uprawnienia akcjonariusza, konkretyzując je poprzez szersze nawiązanie do regulacji art. 212 k.s.h. Taka rekonstrukcja wymaga jednak zastosowania dyrektyw wykładni celowościowej, a językowe niejasności mogą stanowić zarzewie ewentualnego sporu pomiędzy

¹⁵ Zob. Uzasadnienie, s. 56–57.

¹⁶ W szczególności warto zwrócić uwagę na pogłębioną analizę uprawnień akcjonariusza w: Ł. Zamojski, *Uprawnienia kontrolno-informacyjne akcjonariuszy w prostej spółce akcyjnej – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2022, nr 4, s. 27–35.

¹⁷ Trafnie problem ten zidentyfikował G. Koziół w: *Prosta spółka akcyjna. Komentarz do art. 300¹–300¹³⁴ KSH*, Warszawa 2020, komentarz do art. 300²⁴ k.s.h., nb. 2.

wspólnikiem a członkami zobowiązanego organu. Należy zaznaczyć, że problem ten nie występuje w art. 300⁹⁷ k.s.h., w którego § 2 przyjęto szeroki zakres odwołania do „udzielenia akcjonariuszowi informacji”.

Zasadniczym problemem podmiotowo-przedmiotowej dualizacji jest próba jej uzasadnienia. Z uwagi na merytorycznie nieograniczony zakres prawa kontroli z art. 300²⁴ k.s.h. już na wstępie należy podać w wątpliwość zasadność objęcia odesłaniem niewiążącej prośby o udzielenie informacji poza walnym zgromadzeniem. Pierwsza z prerogatyw, oprócz szerszego katalogu możliwych do powzięcia czynności (samodzielne zapoznanie się z księgami i dokumentami oraz sporządzenie bilansu wobec wniosku o odpowiedź na konkretne pytanie), nakłada na organ obowiązek zadośćuczynienia prawu wspólnika, jeżeli nie znajdą zastosowania wąskie, kumulatywnie spełnione przesłanki odmowy. Z uwagi na pozostawioną organowi autonomię decyzyjną prośba opisana w art. 428 § 6 k.s.h. jest konsumowana przez wiążące uprawnienie z art. 300²⁴, zarówno pod względem merytorycznym, jak i pod względem charakteru prerogatywy¹⁸. Podobne konstatacje mogą towarzyszyć pierwszorzędnemu prawu do uzyskania informacji podczas obrad organu właścicielskiego, które może zostać uznane za szczególną formę żądania wyjaśnień, *expressis verbis* wskazanych w art. 212 § 1 k.s.h. Paradoksalnie przyznanie akcjonariuszowi konkurencyjnych uprawnień, w tym pojemniejszego i konsumującego w istocie pozostałe, może prowadzić do incydentalnego osłabienia jego ochrony podczas obrad walnego zgromadzenia. Nie sposób oczekiwać od legitymowanego określenia podstaw podejmowanych czynności, które w braku odpowiedniej konkretyzacji mogą prowadzić do uznania przez zarząd, że akcjonariusz korzysta z uprawnienia opisanego w art. 300⁹⁷ § 1 k.s.h., odmawiając tym samym udzielenia odpowiedzi na podstawie szerzej ukształtowanych przesłanek negatywnych¹⁹.

¹⁸ Tak Ł. Zamojski, op. cit., s. 34–35.

¹⁹ Odmienne ibidem, s. 32–33, gdzie autor zwrócił uwagę na wymóg wskazania podstawy prawnej żądania akcjonariusza.

4. Podsumowanie

W literaturze wskazuje się, że różnic w obu mechanizmach należy się doszukiwać na płaszczyźnie podmiotowej, a nie merytorycznej. Generalna prerogatywa akcjonariusza, stanowiąca jego prawo osobiste, nie może być wykonywana przez inne podmioty. Inaczej prezentuje się kwestia uprawnienia do zadawania pytań na posiedzeniu organu właściwego. Uprawnienie to jest funkcjonalnie związane z realizacją praw na tym zgromadzeniu i służy rozwianiu wątpliwości co do spraw objętych porządkiem jego obrad. Tym samym może być ono przyznane zastawcy lub użytkownikowi akcji wraz z prawem głosu²⁰. Ustawodawca rozstrzyga tym samym istotny spór doktrynalny dotyczący oceny przysługiwania uprawnionym z ograniczonych praw rzeczowych prerogatyw z art. 212 § 1 k.s.h.²¹. Argumentacja ta wydaje się zasadna i warta uwzględnienia, jednak nie spełnia ona *ratio legis* wprowadzonego rozwiązania, które miało stanowić o minimum standardu ochrony współnika, a nie innych osób. Właściwsze byłoby uregulowanie tej kwestii *verba legis* w ramach norm dotyczących tych podmiotów, a nie akcjonariusza, bowiem w odniesieniu do niego art. 300⁹⁷ k.s.h. może być zakwalifikowany jako *superfluum*, wprowadzające jedynie dodatkowe wątpliwości interpretacyjne.

²⁰ Zob. M. Mazgaj, *Komentarz do art. 300²⁴ k.s.h., nb. 1*, [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis, wydanie internetowe.

²¹ Zob. zamiast wielu: J.P. Naworski, op. cit., s. 7–8 i szczegółowo wskazana tam literatura.